



Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

BIHORUL ȘI MIȘCAREA MEMORANDISTĂ

Dr. jr. Augustin ȚĂRĂU

Puține au fost la număr actele politice românești care să fi avut parte de o elaborare atât de îndelungată ca Memorandumul de la 1892. Menirea acestui document era aceea de a reaminti monarhului de la Viena greșeala înfăptuită în 1867, când, împotriva voinței românilor, optase pentru dualismul cu maghiarii, gest ce a condus la desființarea autonomiei Transilvaniei și la alipirea ei la Ungaria. Din acel moment, guvernării de la Budapesta și-au transpus în viață, prin politica de maghiarizare forțată, planul de lichidare a tuturor nemaghiarilor trăitori între hotarele regatului lor.

O primă încercare este făcută în 1877 de Ioan Slavici¹, care elaborează un proiect de „Memorandum”, apoi o inițială formă a documentului, intitulat «Memorial» este realizată la 1882 de George Bariț, artizanul pasivismul politic, în care, în maniera istoricistă de la 1791, erau recapitulate suferințele și doleanțele românilor ardeleni, aflați în pragul deznaționalizării. Prin intermediul său se dorea sensibilizarea opiniei publice europene în legătură cu necazurile românilor. Dar de la acest demers și până la forma finală a actului aveau să treacă zece ani, nașterea lui demonstrând astfel momentul de maturizare a mișcării noastre naționale. Autorul ultimei variante a fost Iuliu Coroianu, el reușind să dea contur și o formă unitară tuturor contribuțiilor aduse de ceilalți lideri ai mișcării naționale².

Pe scara valorică a importanței lui istorice, evenimentul se înscrie pe o cotă maximă, atribut oferit de esența acțiunii fruntașilor transilvăneni, care au izbutit să realizeze cu această ocazie o solidă unitate de voință și de acțiune cu frații din Regatul României, cei care vor susține activ pe plan internațional doleanțele ardelenilor³. În special procesul „memorandiștilor”, din 1894, a fost episodul care a reușit să sensibilizeze întreaga opinie publică românească, nemulțumită de atitudinea represivă a guvernului ungar. Pe de altă parte, „Memorandumul” a închis în același timp un capitol în evoluția mișcării naționale, rezultatele obținute demonstrând că *petiționarea* ca metodă de luptă nu mai corespundea, iar *pasivismul*, ca tactică de luptă și de acțiune, nu mai putea da roade. El rămâne însă într-o relație organică cu toate etapele premergătoare lui, mesajul său antidualist urmând să devină nucleul în jurul căruia vor gravita toate acțiunile viitoare ale mișcării naționale⁴.

În conținutul „Memorandumului” se afirma printre altele: „Istoria ni-e mărturie că în viața milenară a statului nostru și în dezvoltarea lui istorică relațiile de popor cuceritor și cucerit, ca principiu de drept public n-au existat niciodată, n-a existat dar nici dominațiune politică națională (...) Poporul român, atunci ca și mai înainte și de atunci încoace în toate timpurile, pe baza dreptului său istoric milenar și în

¹ D.A. la Pronunțământ la Memorandum (1868-1892), Arhivele Statului din România, București, 1993, p. 20

² DuAmitru Suciu, *Organicitate istorică*, în *Memorandumul românilor. Centenar (1852, 1894 - 1992, 1994). Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994, p. 242-247

³ Viorel Faur, *Istoricul cercetării manifestărilor memorandiste din Bihor*, în *Crisia*, Oradea, 1988, p. 423-425

⁴ Dumitru Suciu, *Pronunțământul de la Blaj și impactul său asupra evoluției, programelor și tacticilor mișcării naționale românești din Transilvania*, Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, 2003, p. 20

145 ani de la proclamarea Independenței României



virtutea importanței ce i se cuvine din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al poziției sale etnice și geografice, precum și al calităților sale a năzuit spre validitatea drepturilor sale naționale la care n-a renunțat niciodată”⁵. Textul acestui important document istoric semnat de fruntași ai Partidului Național Român din Transilvania și Banat – dr. Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu⁶, cel care va fi ales deputat de Beiuș mai târziu, George Pop de Băsești, Septimiu Albani, Iuliu Coroianu și Eugen Brote – a fost depus la 1 iunie 1892 la cancelaria Curții imperiale din Viena, fiind redactat în română, germană și maghiară. El izvorăște din activitatea și deciziile Conferinței de la Sibiu din 30 aprilie/12 mai -2/14 mai 1881, perioadă care coincidea cu evenimentele prilejuite de încoronarea principelui Carol I ca rege al României⁷.

„Memorandumul”, ca expresie a programului hotărât la Conferința din 1881, cuprinde în esență revendicarea legitimă a autonomiei Transilvaniei, autonomie desființată brutal în urma încheierii, la 5/12 februarie 1867, a alianței austro-ungare, soldată cu consecințe dezastruoase pentru români. Programul său avea un pronunțat caracter național, ce demonstra și legitima, în spiritul democrației, necesitatea respectării principiilor legalității și dreptului natural al popoarelor de a-și apăra și conserva ființa națională, principalele sale idei și direcții referindu-se la:

- ❑ autonomia Transilvaniei;
- ❑ introducerea, prin lege, a limbii române în justiția și administrația ținuturilor locuite de români;
- ❑ numirea de funcționari români sau, dacă nu se vor găsi de aceștia, numirea de funcționari care să cunoască limba și felul de a fi al poporului român;
- ❑ revizuirea legii despre egala îndreptățire a naționalităților în favoarea acestora; dreapta și reala executare a tuturor legilor;
- ❑ autonomie pentru bisericile și școlile românești; ajutor de la stat pe seama școlilor și așezămintelor culturale românești, în proporție cu impozitele plătite de poporul român;
- ❑ legea electorală întemeiată pe acordarea sufragiului universal;
- ❑ lupta împotriva tuturor tendințelor de maghiarizare manifestate pe cale directă sau indirectă;
- ❑ colaborare strânsă loială cu toți acei ce luptă pentru progresul și bunăstarea poporului;
- ❑ pronunțarea la timpul potrivit asupra chestiunii dualismului⁸.

⁵ *De la Pronunțământ la Memorandum (1868-1892)*, Arhivele Statului din România, București, 1993, p. 398-426

⁶ Vasile Lucaciu s-a născut la 22 ianuarie 1852-, în comuna Apa, județul Satu Mare, din părinții Mihai Lucaciu și Iuliana Toth. Între anii 1858-1862 urmează patru clase primare în orașul Baia Mare, iar între 1862-1866, primele clase secundare la Gimnaziul de Stat din același oraș. Face clasa a V-a la liceul din Ungvar și absolvă cursurile clasei a VI-a la Liceul Ordinului „Premonstratens” din Oradea. Își întrerupe cursurile, intră voluntar în armata austro-ungară, însă o părăsește la scurt timp. Urmează apoi cursurile Institutului „Sf. Atanasie” din Roma, în 1870 obținând titlul de doctor, cu „Magna cum laudae”, în filozofie și în același an se reîntoarce în țară. Termină Seminarul Teologic din Gherla, se căsătorește cu Paulina Serbac din Potău (jud. Satu Mare) și este hirotonisit preot. În perioada 1874-1878 păstorește comunitatea din localitatea Sâncrai de pe Grui, din fostul județ Sălaj. Este momentul în care ia contact cu conducătorii mișcării naționale din Transilvania și începe să publice la diferite gazete românești. Între anii 1878-1885 funcționează ca profesor de limba română la Liceul Regesc din orașul Satu Mare, timp în care împotriva sa încep persecuțiile. Autoritățile îi propun un post de profesor definitiv la Losoncz, însă refuză și își dă demisia din învățământ. Pe 27 august 1885 își ocupă postul de paroh în localitatea Sisești. Participă la Conferința Națională a P.N.R. unde se stabilește textul definitiv al „Memorandumului”, la a cărui redactare participă efectiv alături de Iuliu Coroianu. La scurtă vreme, pe 19 martie, are loc la Satu Mare procesul intentat împotriva sa „pentru ațâțare împotriva unei naționalități”, în urma căruia este achitat. În ianuarie 1892 are loc la Sibiu a V-a Conferința Națională a P.N.R., la care dr. Ioan Rațiu este ales în funcția de președinte și dr. Vasile Lucaciu în funcția de secretar general, iar în mai, acesta redactează „Circulara convocatoare”, pentru măsuri în vederea înaintării „Memorandumului”, care este însă confiscată de pretor. Pe 28 mai, face parte din delegația de 300 de persoane care prezintă „Memorandumul” împăratului Francisc Iosif I la Viena – Cf. Blaga Mihoc, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire*, Editura Alibi S.A., Oradea, 1993, p. 153-157

⁷ Pe 14/26 martie 1881 România s-a proclamat regat și Carol I de Hohenzollern Sigmaringen a fost încoronat ca rege al României. După ce și -a obținut independența, statul român a fost locul către care și-au îndreptat ochii toți românii care trăiau în teritoriile aflate încă sub ocupație străină. Românii din Bucovina și Basarabia se confruntau cu politica sistematică de asimilare în lumea germană, respectiv rusească. Imigrația străinilor era dirijată către teritoriile lor. Enclavele românești din Peninsula Balcanică aveau dificultăți tot mai mari vizavi de politica de deznaționalizare. La începutul secolului XX, românii erau un popor cu peste 12 milioane de suflete, dintre care aproape jumătate se aflau sub dominație străină. În același timp, în Transilvania, românii sufereau consecințele serioase ale acordului dualist austro-ungar – Apud: Casaromana

⁸ Mircea Dumitriu, *Un faimos proces politic și ecourile sale europene*, în *Lumea* nr. 6/2004.

145 ani de la proclamarea Independenței României



Fruntașii mișcării naționale din Bihor au constituit unul dintre grupurile cele mai implicate în acțiunea „memorandistă”, dintre aceștia detașându-se intelectualii români din zona Beiușului. La 5 ianuarie 1892, Ioan Rațiu și Eugen Bronte, cei doi vicepreședinți ai P.N.R. solicitau membrilor filialei din Bihor să se mobilizeze în vederea alegerii delegației care urmau să participe la conferința generală a partidului, ce trebuia să se desfășoare la Sibiu pe data de 6/12 ianuarie, amânată ulterior până pe 20 ianuarie. „În fața situațiunei actuale – se spune în document – ținând să ne îndeplinim datorința și întâmpinând totodată o dorință generală a alegătorilor români din Transilvania și Ungaria, convocăm prin aceasta pe toți bărbații de încredere designați de acești alegători într-o conferință generală”⁹. Bihoreni s-au conformat imediat directivei primite.

În Cercul electoral Tinca, conferința alegătorilor români s-a desfășurat sub președinția preotului Damaschin Sârbu din Girișu Negru, unde alegătorii au hotărât trimiterea la Sibiu a delegaților Ioan Buna și Iosif Vulcan¹⁰. Alegerile în Cercul electoral Ceica au fost conduse de protopopul tractului Beiuș, Elie Moga. Și aici au fost desemnate „cu aclamațiune” alte două personalități ale elitei bihorene, Nicolae Zigre și Iosif Roman, conferința desfășurându-se la chemarea lui Ioan Teoran, președintele filialei locale a P.N.R.¹¹. Aceștia doi vor fi aleși și în Cercul electoral al Salontei¹². Românii din Cercul electoral Aleșd, convocați de protopopul Teodor Filip, au optat pentru trimiterea la conferință a delegaților Florian Duma și Coriolan Papp, „advocați în Oradea Mare”¹³. Pentru alegerea deputaților din Cercul electoral Marghita, Lazăr Pernea, parohul din Tarcea, a convocat adunarea în sala „otelului opidan Marghita”, însă prim-pretorul plasei a interzis desfășurarea conferinței în acel loc, așa încât lucrările s-au desfășurat într-una dintre camerele hotelului, pusă la dispoziție de un avocat român. „Ne-au dat o chilie – relatează preotul – stând poporul și ascultând vorbirile prin curte”¹⁴. Opoziția funcționarului maghiar a fost contracarată de entuziasmul general ce i-a cuprins pe participanți, grație talentului oratoric al preotului, care după ce „salută cu vie bucurie conferința întrunită – se menționează în protocolul ședinței – ține o vorbire înșuflețitoare către alegători despre nedreptățile ce le-a îndurat poporul sub era constituțională”. Românii întruniți aici i-au ales pe Ioan Ternoveanu, preot în Sânlazăr, și pe Iuliu Filimonu, parohul din Cenaloș, „cărora li s-au predat literile credenționale”¹⁵.

O descrie mai amplă a momentului desemnării delegaților se regăsește în protocolul conferinței alegătorilor din Cercul electoral Beiuș. Adunați în sala ospătăriei „Pivnița de piatră”, reprezentanții românilor din satele plasei Beiușului i-au ales pe Vasiliu Ignat¹⁶, „advocat”, și pe Antoniu Palladi, preot. În document se subliniază faptul că alegătorii se bazau pe „simțul românesc și pe conștiința acestora, că primind această însărcinare vor și satisface acelea cu toată înșuflețirea inimilor lor”¹⁷. Acest protocol este important și pentru faptul că în finalul său sunt enumerați toți frunțașii mișcării naționale din zonă:

⁹ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare DANIC), fond *Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria, Comitetul Național Sibiu*, dosar 1/1884-1892, vol. II, f. 341. Apud: *Bihor. Permanențe ale luptei naționale românești (1892 - 1900)*, vol. I, Documente, București, 1988, p.81., p. 81

¹⁰ DANIC, fond *Consiliul Național Sibiu*, dosar 4/1884-1892, f. 20. Apud: *Bihor. Permanențe...*, p. 82

¹¹ DANIC, fond *Consiliul Național Sibiu*, dosar 4/1884-1892, f. 11. Apud: *Bihor. Permanențe...*, p. 86-87

¹² *Ibidem*, p. 83

¹³ *Ibidem*, p. 84

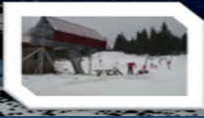
¹⁴ *Ibidem*, p. 89

¹⁵ *Ibidem*, p. 87-88

¹⁶ *Vasile Ignat* s-a născut la Delani, în anul 1847. A urmat liceul la Beiuș, luându-și examenul de maturitate în anul școlar 1861-1862. S-a înscris apoi la Academia de Drept din Oradea pe care a absolvit-o în 1865. Reîntors acasă, și-a deschis un birou avocațial propriu devenind în scurtă vreme cunoscut ca „sfetnic juridic” al românilor din plasa Beiușului. În 1884 a făcut parte, alături de Partenie Cosma, din „comitetul de 30” al P.N.R. S-a distins ca apărător în procesul elevului Aurel Borgovan, acuzat că ar fi sfârtecat drapelul maghiar arborat pe clădirea Liceului din Beiuș. A prezidat ședința de alegere a delegaților pentru conferința națională de la Sibiu, ținută la 15 ianuarie 1892, în localul „Köpecze” din Beiuș. El și preotul Antoniu Palladi au primit mandatul de a-i reprezenta pe românii din acele părți. Cu prilejul aniversării „Mileniului”, a refuzat să arboreze drapelul maghiar pe locuința sa și să-și lumineze ferestrele în semn de sărbătoare. Acest protest i-a atras răzbunarea maghiarilor din oraș care au azvârlit cu pietre în geamuri. S-a stins din viață în noiembrie 1898, suferind de tuberculoză, fiind însoțit pe ultimul drum de o mulțime de țărani români – n.n. A.Ț.

¹⁷ DANIC, fond *Consiliul Național Sibiu*, dosar 4/1884-1892, f. 11. Apud: *Bihor. Permanențe...*, p. 85-86

145 ani de la proclamarea Independenței României



4

„Augustin Antal, protopop, Vasiliu Papp, protopop, Demetriu Negreanu, comerciant, Alexandru Ardelean, proprietar, Constantin Boiț, avocat, Vasiliu Ignat, avocat, Paul Papp, avocat, toți locuitori în Beiuș; Antoniu Palladi, preot în Finiș, Augustin Târziu, preot în Negru¹⁸, Petru Bogdan, învățător în Criștior, Ioan Bogdan, preot în Buntești, Vasiliu Corbu, preot în Poienile de Sus, Alexandru Pelle, preot în B. Lazuri¹⁹, Ioan Coroiu, preot în Vașcău, Dr. Constantin Popovici, candidat de avocat și Gavril Cosma junior, candidat de avocat, locuitori în Beiuș; Alexandru Dancu, comerciant în Băraști, Vasiliu Papp, preot în Curățele, Nicolae Horgia, preot în Săud, Teodor Andru, preot în Chișcău, Moise Popovici, preot în Seghiște și Demetriu Selișteanu, preot în B. S. Mărtin”²⁰. În luna ianuarie, membrii Comitetului electoral au și trimis o telegramă participanților la Conferința generală a P.N.R. ce se desfășura la Sibiu. „Românii din cercul electoral Beiuș – transmiteau aceștia – salutând pe frații lor din conferință, doresc ca deciziunile aceleia să fie cât de roditoare pentru români”²¹.

Îngrijorate de iminența izbucnirii unor mișcări anti-maghiare în zonele locuite majoritar de români, autoritățile au ținut sub o strictă observație întreaga intelectualitate românească de la sate, în special clerul ortodox. La 4 august 1892, Nagy Márton, prim-pretorul plasei Salonta, îl informa pe comitele suprem al comitatului că preoții ortodocși din comunelor românești de sub jurisdicția sa teritorială, anume, Méhkerék, Mădăras, Homorog, Tulca și Tămașda, propagă în rândurile populației „ideile cunoscutului Memorandum”. Pentru moment, funcționarul nu avea temeri prea mari asupra efectului produs printre locuitorii satelor, deoarece – făcea el observația –, „populația nu se ocupă deloc cu politica mai înaltă, și în același timp preoțimea nu are încă curajul să încerce instigarea ei”, însă recomanda ordonarea unor viitoare măsuri de supraveghere strictă a activității slujitorilor bisericii, întrucât „înfăptuirea României Mari, prin înglobarea părților maghiare, reprezintă și pentru aceștia apogeul celor mai secrete dorințe”²².

Nici tineretul universitar românesc nu a scăpat monitorizorii, ci a făcut obiectul unei stricte supravegheri. La 3 septembrie 1892, la numai două zile după începerea anului școlar, ziarul maghiar „Nagyvárad” publica un material referitor la ecourile ideilor „Memorandumului” în rândurile studenților români de la Academia de Drept din Oradea. Entuziasmați de acțiunile fruntașilor mișcării naționale, aceștia hotărâseră să se implice activ în procesul de emancipare a nației noastre.

Prin căi oculte, ziariștii maghiari intraseră în posesia unor informații conform cărora tinerii români hotărâseră să vorbească numai românește între ei, atât în școală, cât și în afara acesteia, și să nu mai participe la nici un fel de activități culturale organizate de colegii lor unguri. De asemenea, căzuseră de acord să înlocuiască conducătorii maghiari aflați la cârma „Societății de lectură” și „Asociației de ajutorare” cu alții români, cu ocazia primelor alegeri, demers sabotat până la urmă de studenții maghiari²³.

În ochii ziariștilor o asemenea atitudine trecea ca fiind de netolerat, deoarece – socoteau ei – studenții „vor să transfere agitația și pe tărâm social”. În consecință, tinerilor noștri, celor care erau implicați în mișcarea națională, li se recomanda emigrarea în România. „Dar trebuie să împiedicăm ca tineretul român să transpună în viață, între zidurile Academiei maghiare din Oradea, politica învățată din «Tribuna» - glăsuia ziarul – În această instituție de cultură maghiară nu se pot introduce ilegal tendințele lui Rațiu (...) Dacă presupușii urmași ai lui Romulus doresc societate de lectură și asociații de întraajutorare de factură românească, pot găsi nenumărate căi de plecare din Ungaria în România”²⁴.

Revenind la acțiunea „memorandistă”, în intervalul de timp scurs de la 28 martie 1892, când delegația „celor 300” s-a deplasat la Viena spre a-i înmâna împăratului documentul „Memorandumului”, și momentul începerii procesului de la Cluj, intentat fruntașilor români în mai 1894, vreme de doi ani au avut loc numeroase manifestări antiromânești coordonate de autoritățile maghiare, care au incitat la violențe, ori inițiate pur și simplu de cetățenii de etnie maghiară, în special elita, care s-a folosit de

¹⁸ Localitatea poartă azi numele „Grădinari” – n.n. A.Ț.

¹⁹ Lazuri de Beiuș – n.n. A.Ț.

²⁰ Sănmartinu de Beiuș – n.n. A.Ț.

²¹ DANIC, fond *Consiliul Național Sibiu*, dosar 4/1884-1892, f. 38. Apud: Bihor. *Permanențe...*, p. 90

²² Arhivele Naționale-Direcția județeană Bihor (în continuare AN-DJBh), fond *Prefectura județului Bihor*, dosar 2/1892, f. 45

²³ *Idem*, fond *Academia de Drept Oradea*, dosar 341, f. 107-108

²⁴ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXII, nr. 243 din 3 septembrie 1892, p. 2

145 ani de la proclamarea Independenței României



oamenii mai puțin instruiți. De pildă, în intervalul 1-5 iunie 1892, când delegația memorandiștilor se deplasa de la Viena spre Banat și Transilvania, membrii acesteia au fost întâmpinați cu o deosebită ostilitate, suportând diverse șicane, amenințări și persecuții din partea autorităților. N-au lipsit însă nici manifestările agresive ale unor gloate dezlănțuite, cum s-a întâmplat la Turda, unde ungurii înfuriați au devastat locuința lui Ioan Rațiu, punând în pericol viața acestuia și a familiei sale²⁵.

Ediția din 21 octombrie a cotidianului orădean de limbă maghiară aducea critici aspre atitudinii tribunului Lucaciu, care în fața instanței din Debrecin avusese „tupeul” să-și prezinte avocatul în limba română: *„ar fi nădăjduită că va fi tolerată această ignorare a limbii statului ? – se întreba ziaristul maghiar – și cu toate acestea a făcut-o, deoarece îl mână demonul de a se remarca, îl mână cu ardoare nebună, astfel încât nu mai este în stare să înțeleagă corect nici scopul, nici mijloacele și nici să facă legătura între ele”* – continua el cu năduf. Gazetarul nu se limita numai la atât, el acuza întreaga suflare românească de „păcatul” de a-și urma conducătorii, pe care – subliniază acesta – îi consideră „bărbați măreți, deștepți și eroi”, fără a conștientiza „prăpastia spre care este împinsă”: *„Acest popor nu știe ce face, deoarece se lasă folosit de unii oameni exaltați sau cu gura mare”* – se spunea în încheiere. Pentru a accentua rolul negativ jucat de Vasile Lucaciu, era amintită suspendarea lui din funcție în urma conflictului cu episcopul Pavel, măsură luată în realitate tot la presiunea autorităților, după cum se va dovedi mai târziu²⁶. După părerea sa, singura explicație a acestei atitudini încrâncenate manifestate de români se lega de sprijinul acordat de București. *„Nu ar îndrăzni acești domni să acționeze atât de temerar – concluziona gazetarul – dacă guvernul României nu ar sta în spatele lor și nu ar privi cu ochi buni invazia martirilor emigrați din Ungaria”*²⁷.

Apropiata adunarea de la Sibiu a declanșat încă odată reacția violentă a populației maghiare din Oradea. În noaptea de 22 iulie, mai multe grupuri de „patrioți” au luat cu asalt sediile instituțiilor românilor din oraș și locuințele intelectualilor noștri, dedându-se la distrugeri de bunuri materiale. Obiectivele atacurilor s-au focalizat în jurul clădirilor Episcopiei Române-Unite, cărora li s-au spart geamurile. După cum era și firesc, la scurtă vreme a venit și riposta din partea românilor, însă neviolentă, sub forma unui apel publicat în ziarul „Tribuna” din Arad, de către doi beiușeni, în care erau trecute în revistă toate abuzurile săvârșite de unguri și de autoritățile statului împotriva populației românești. Aflăm din paginile cotidianului orădean „Nagyvárad”, care a adus critici demersului întreprins de beiușeni, că românii erau incitați să inițieze acțiuni de protest „în mod deschis și festiv” împotriva tratamentului discriminatoriu practicat de guvern, dar mai ales față de proiectele de lege în curs de elaborare, „care au menirea – se sublinia în gazeta maghiară, citând din «Tribuna» – să ne înjosească, să răpească drepturile românilor din ținutul Beiușului și de pretutindeni”²⁸. Se făcea referire, desigur, la proiectul de lege pregătit de guvern pentru transferarea serviciului de stare civilă de la parohii la primării, perceput ca un mijloc de accelerare a procesului de maghiarizare.

În vreme ce fruntașii mișcării naționale erau demonizați de către autorități prin intermediul presei, folosind același instrument, ele demaraseră acțiuni de popularizare a unor români maghiarofili, cu scopul de a demonstra opiniei publice „bunele relații” ce caracterizau conviețuirea națiunii dominante cu „minoritățile” etnice din Transilvania. În sensul acestor acțiuni se încadrează și materialul publicat în numărul ziarului „Nagyvárad” din 6 august 1893, care semnală apariția unei broșuri la Arad, intitulată „Trădătorii de țară”, lansată de către preotul greco-catolic Pituk Béla, din Dieceza Oradiei, în care acesta învinovăța o serie de figuri marcante ale vieții spirituale românești de conspirație împotriva statului austro-ungar.

Printre cei nominalizați în placheta respectivă se număra și episcopul Mihail Pavel, despre care, prefăcându-se că încearcă să-l disculpe, ziarul cita din acuzele formulate de Pituk, de genul „a dat îndrumări personalului clerical să se străduiască să stârpească limba maghiară din locurile unde s-a extins” sau „îi atrage pe credincioși în tabăra celor care se entuziasmează de idealurile daco-române”. În aparență contrariat, gazetarul maghiar se arăta dispus să arunce „cartea cu scârbă și dispreț”, mai ales că

²⁵ Mircea Dumitriu, *Un faimos proces politic și ecurile sale europene*, în *Lumea* nr.6/2004

²⁶ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXIV, nr. 180 din 6 august 1893, p. 1

²⁷ *Ibidem*, anul XXII, nr. 292 din 21 octombrie 1892, p. 1

²⁸ *Ibidem*, anul XXIV, nr. 201 din 1 septembrie 1893, p. 5

145 ani de la proclamarea Independenței României



avea de a face cu un delator român, în realitate însă lucrarea i-a servit drept pretext pentru a prezenta opiniei publice maghiare adevărata față a episcopului.

Fără a mai avea nevoie să apeleze la argumentele delatorului, gazetarul pomenea de soarta profesorilor „dispersați de la Gimnaziul superior din Beiuș, pentru insultarea drapelului național și din cauza altor uneltiri antinaționale”²⁹, pe care episcopul îi „pedepsise” numindu-i „în funcții mai bune celor precedente”, cu alte cuvinte, ocrotise nucleul mișcării naționale din școala beiușeană. Apoi, înlăturase toate inscripțiile maghiare din Aula episcopală, iar în ce privește așa-zisul conflict cu „faimosul Lucaciu”, în opinia sa acesta era doar fictiv, fapt dovedit prin faptul că fruntașul român, înaintea declanșării procesului memorandiștilor – relatează editorul – „l-a căutat pe ilustrul episcop, cu o ladă cu documente, și a discutat cu el toată noaptea, timp îndelungat, la vila sa de la Stâna de Vale, de unde tribunul poporului s-a întors fără documente”.

În final, probabil încântat de perspectiva unei demascări publice, îl invita pe episcop să pornească un proces de calomnie împotriva filo-maghiarului Pituk, pentru a înlătura orice suspiciune ce plana asupra fidelității sale față de statul maghiar. „Să nu aibă nici nebunul curajul să se atingă de prerogativele laice și ecleziastice ale episcopului, de patriotismul său incontestabil fără să fie pedepsit – adăuga cu perfidie jurnalistul – e în interesul statului maghiar să știe sigur, că cel pe care l-a ridicat cu drag la sânul său, nu-l va trăda în secret cu un sărut perfid”³⁰.

Eforturile guvernului maghiar de a desființa românitatea ardeleană pe calea maghiarizării forțate s-au izbit din nou de citadela Bisericii Române-Unită, a cărui episcop a protestat vehement împotriva tentativei de legiferare a obligativității introducerii limbii maghiare în unele părți ale eparhiei bihorene. Curajul episcopului Pavel a avut însă darul să irite grupul radicalilor unguri, alcătuit printr-o nefericită îngemănare din studenții maghiari de la Academia de Drept și din „canalia stradelor”. În seara zilei de 9 august 1893, înfuriați peste măsură și bine îmbibați cu băutură, aceștia au atacat clădirile Episcopiei, pe cele al Seminarului Teologic, locuințele clericilor și mai multe case ale intelectualilor români din Oradea, devastându-le.

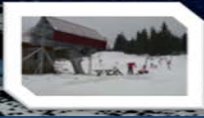
Într-o corespondență expediată Consistoriului ortodox din Arad la 31 octombrie, secretarul consistorial Nicolae Zigre³¹, expunea un tablou fidel a condițiilor și modului în care s-au manifestat

²⁹ Se făcea trimitere la un eveniment mai vechi. Pe 2 iunie 1888 autoritățile Beiușului pregăteau primirea episcopului romano-catolic Laurențiu Schlauch, care-și programase o vizită în oraș. În acest sens, la toate clădirile au fost arborate drapele ungurești, inclusiv pe frontispiciul Liceului Greco-Catolic. Elevul Borgovan, se pare că la îndemnul doamnei Irina Antal, soția profesorului român Antal de la aceeași școală, a coborât drapelul unguresc, înlocuindu-l cu un altul românesc, faptă care a atras reacția imediată a administrației orașului. Borgovan a fost eliminat din școală, arestat și apoi deținut la arestul Judecătoriei de Ocol din Beiuș, de unde a fost eliberat prin intervenția avocatului Vasile Ignat, fruntaș al mișcării naționale, și trecut frontiera în România. Episcopul Pavel, pentru a salva școala românească, amenințată cu desființarea, a trebuit să accepte introducerea limbii maghiare ca limbă de predare, exceptate fiind Religia și Limba română, materii care se vor preda și pe mai departe în românește – Cf. Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului*, „Doina” Tipografie și Librărie, Beiuș, 1928, p. 14-15

³⁰ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXIV, nr. 180 din 6 august 1893, p. 1

³¹ Nicolae Zigre s-a născut în satul Lupoia, în anul 1844 dintr-o familie de țărani. Au urmat cursurile școlii primare în localitatea natală, iar școala secundară la Beiuș și Oradea. În 1865 s-a înscris la Academia de Drept și a fost prezent încă din primul an printre membrii „Societății de lectură”. În 1870 obține atestatul de avocatură la Budapesta, după care intră în Baroul din Oradea. În același an s-a căsătorit cu Maria Poynar de Craidorolt, intrând astfel în relație de rudenie cu familiile mecenatilor Nicolae Jiga și Emanuil Gojdu. Printr-o fericită coincidență, acest an marchează și aplicarea noului *Statut Organic* elaborat de mitropolitul Șaguna, care va deschide perspectiva pătrunderii oamenilor valoroși în sinoadele Bisericii Ortodoxe. În primul sinod eparhial din Arad puteau fi întâlniți cei mai de seamă exponenți ai elitei românești: Ioan Popovici-Desseanu, Partenie Cosma, Sigismund Borlea, Eugen Mocioni, Vicențiu Babeș, Sigismund Popovici, iar dintre bihoreni, Teodor Lazăr, Gavril Neteu, Iosif Vesa și Iulian Grozescu. Nicolae Zigre se va număra printre aceștia și alții nelipsit, începând cu 1873 și până în 1918. Întreaga sa activitate și-o va dedica sistematizării și modernizării structurilor bisericii, pentru a o aduce la cerințele timpului. În 1874 este ales membru al Congresului național bisericesc. Participă în comisia pentru întocmirea procedurii bisericești în cauze disciplinare și matrimoniale. Este raportorul comisiei pentru verificarea socotelilor Fundației Gojdu. În 1877 este referent în comisia pentru verificarea fondurilor comune ale Caransebeșului și Karlovitz-ului. A propus atestarea învățătorilor confesionali absolvenți de teologie numai după ce aceștia vor fi fost parcurs doi ani de practică pedagogică în școlile primare. Aderă în 1880 la propunerea mitropolitului Miron Romanul de susținerea a înființării episcopioilor ortodoxe de Timișoara și Arad de îndată ce va fi rezolvată reîmpărțirea întregii provincii metropolitane. În 1881 este ales în comisia

145 ani de la proclamarea Independenței României



7

„patrioții” unguri. El afirmă că la originea manifestației s-au aflat gazetele orădene de limbă maghiară „Szabadság” și „Nagyvárad”, care în numerele lor din 6 și 8 august au adus grave acuzații episcopului unit Mihail Pavel, pe care-l suspectau de infidelitate față de stat și chiar de uneltire împotriva acestuia în complicitate cu elita mișcării naționale. „O masă turbulentă de canalii – relatează patriotul român – au erupt cu vehemență turbată asupra tuturor românilor din loc și asupra instituțiilor noastre confesionale. Au atacat în mod vandalic casele și locuințele fruntașilor români, apoi locațiile instituțiilor noastre confesionale, spărgând toate ferestrele și dărâmând tot ce s-a putut. Astfel, pe lângă fruntașii fraților români greco-catolici din loc, au suferit dintre fruntașii noștri (...) Iosif Goldiș, vicariu episcopesc, subsemnatul Nicolae Zigre, avocat și secretar consistorial, Dr. Ioan Duma, Dr. Florian Duma, advocați, Iosif Papp, epitrop, Toma Păcală, protoprezbiter, Elia Bochișiu, învățător și Ioan Groza, asesor referent. Au fost atacate biserica noastră centrală, școala de lângă biserică, casa parochială, locuința consistorială și locația alumneului fundațiunii Jigaiane de pe strada «Kö Faragó»; daunele materiale în toate locurile au fost considerabile”.

Tot Nicolae Zigre este cel care confirmă implicarea autorităților orășenești în organizarea și reușita acestei nemaipomenite izbucniri de ură venită din partea ungarilor. Martorul a asistat la lucrările adunării municipale din 10 august, unde l-a auzit pe inspectorul regesc Lajos Orbán lăudându-se că a avut partea sa de contribuție la „aranjarea demonstrațiilor”. Rimler Károly, căpitanul Poliției orașului, se făcea de asemenea vinovat deoarece nu a intervenit în dezamorsarea conflictului, cu toate că fusese sesizat în prealabil de către reprezentanții românilor³².

Ioan Rațiu, președintele P.N.R., a socotit că actele de vandalism săvârșite de unguri constituie cea mai grăitoare dovadă pentru argumentarea pretențiilor românești înserate în Memorandum. Mizând pe acest considerent, el a expediat la 11 august o scrisoare directorului „Gazetei Transilvaniei” din Brașov, Aurel Mureșianu, pentru a-l însărcina să se deplaseze urgent la Stâna de Vale, unde se retrăsese episcopul, și a-l convinge pe Pavel să pornească la Viena pentru a depune o plângere oficială la Ministerul Cultelor.

Mureșianu era sfătuit să meargă însoțit de „câțiva bărbați ai comitetului, din care în nici un caz să nu lipsească George Pop de Băsești – preciza Rațiu – conferiți confident cu Pavel, și-l clarificați despre darul ce i-a picat ca din senin, și-i spuneți că e în puterea lui astăzi să se facă nemuritor la națiune”³³.

Reprezentanții filialelor P.N.R. s-au întrunit în zilele de 23 și 24 iulie 1893 la Sibiu, unde au adoptat cu unanimitate o rezoluție de susținere a „Memorandumului” și de solidaritate cu vârfurile politice românești târâte în proces de autoritățile maghiare. În aceeași perioadă s-a desfășurat și conferința comiților supremi din Ungaria, unde a fost supusă discuției și „problema românească”. Serviciile maghiare de informații au fost însărcinate cu această ocazie să întocmească evidența celor care au participat la conferința P.N.R.³⁴.

În urma lucrărilor de monitorizare s-a descoperit că aceleași persoane au fost delegate și la conferința ținută în 1891, în plus, la fel ca și atunci, și de data aceasta și-au legitimat participarea ca

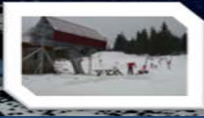
juridică a sinodului în problema soluționării diferendelor intervenite cu Biserica Unită pe seama sesiilor parohiale. Tot acum, solidar cu bihoreni din sinod, votează împărțirea averilor comune ale Carașului și Aradului în proporție de 2/3 în favoarea Aradului. În 1882 întocmește un memoriu adresat guvernului, împotriva încălcării autonomiei bisericii de către Ministerul Instrucției care-l suspendase pe învățătorul confesional Ioan Mărcuș, din Gyula, fără avizul Consistoriului. Ca membru și raportor al Senatului școlar va depune eforturi pentru reorganizarea învățământului confesional în mediul rural. Participă apoi în comisia de rectificare a cărților funciare ale proprietăților bisericesti, reușind să facă lumină în hățișul de documente notariale și să consolideze drepturile parohiilor ortodoxe asupra sesiilor și loturilor școlare. Aduce în 1889 o serie de amendamente regulamentului de alegere a protopopilor, printre care condiția cerută candidatului de a avea absolvite opt clase de liceu și luat examenul de maturitate, să fie lucrat efectiv cel puțin cinci ani pe tărâmul bisericesc și școlar, timp care să se fi remarcat prin „zel și diligență” dovedită prin „lucrări literare”. Se preocupă de întocmirea statutului de pensionare a preoților, dascălilor și funcționarilor consistoriali. Din 1901 lucrează alături de Vasile Mangra, noul vicar de Oradea, în calitate de secretar consistorial – n.n. A.Ț.

³² AN-DJBh, *fond Episcopia Ortodoxă Română*, dosar 238, f.280-281

³³ DANIC, *fond Ioan Rațiu*, dosar 334, f. 1-2. Apud: *Bihor. Permanențe...*, p. 180

³⁴ AN-DJBh, *fond Prefectura județului Bihor*, dosar 2/1893, f. 39

145 ani de la proclamarea Independenței României



reprezentanți ai protopopiatelor Marghita, Beiuș, Tinca, Aleșd și Ceica³⁵. Pe listă figurau: „I. Ternovian din Sânlazăr, I. Filimon, preot greco-catolic din Cenaloș; Vasile Ignat, avocat în Beiuș, Anton Paladi, preot greco-catolic în Finiș, Constantin Boiț, fost prim-pretor la Beiuș, actualmente în același loc – moșier, Paul Pap, fost ajutor de judecător de ocol în Vașcău, actualmente avocat la Beiuș; Dr. Ioan Buna, fost cancelist al comitatului, pensionar, actualmente avocat la Oradea, Iosif Vulcan, locuitor orădean, redactorul revistei literare românești intitulată «Familia»; Dr. Florian Duma, Dr. Coriolan Pop, Nicolae Zigre, Iosif Roman, locuitori în Oradea, avocați; Dr. S. Duma, menționat la sfârșitul listei, este total necunoscut pe raza comitatului”³⁶.

Prim-pretorul plasei Vașcău îl atenționa pe comitele suprem în legătură cu activitatea preoților ortodocși din satele zonei, care sub diverse motive găsesc prilej să se întâlnească periodic sub comanda protopopului Pop Vasile din Beiuș. O asemenea întâlnire avusese loc pe data de 5 august 1893, sub pretextul – afirmă el – „constituirii «fondului de pensii al preoților»”.

Ceea ce i se părea suspect funcționarului maghiar era faptul că nu reușise să identifice locul unde s-a desfășurat întrunire și natura acesteia. În schimb l-a pus pe gânduri comportamentul parohului din Tărcăița, care răspunzând convocării nu s-a deplasat nici pe calea ferată, nici pe drumul național, cupă cum ar fi fost firesc, „ci din contră, a luat drumul opus localității sale de domiciliu, și anume spre localitatea Câmp, din care se poate deduce – specula pretorul – că acest drum l-a condus la locul ținerii conferinței naționale românești”.

Acesta se mai plângea de precaritatea sistemului informațional din zonă, apreciat ca fiind sărac în „persoane oneste cărora ne-am putea adresa”, situație ce dovedește strânsele legături de solidaritate dintre populația rurală și elita bisericească locală. Pentru a putea împiedica pentru viitor întrunirile românilor, pretorul solicita să i se lărgască prerogativele administrative, spre a putea dizolva adunările pe motivul neîndeplinirii procedurii de înștiințare prealabilă a autorităților³⁷.

Același pretor, Fejér Andor, semnală conducerea comitatului despre circulația unor ziare românești sau tipărite în România prin mediile intelectualității noastre din părțile Vașcăului. Erau luați în „vizorul” său Bogdan Petru, învățător în Criștior, abonat la „Gazeta”, învățătorul Burzaș și preotul Popa Andrei, din Săliște de Vașcău, abonați la „Tribuna”, preotul Micula Ioan, din Poiana, abonat la „Foaia Poporului”, precum și Cazinoul din Vașcău, care oferea oaspeților lectura ziarului „Telegraful”³⁸.

Ecourile isprăvilor ungurești din luna iulie s-au răspândit în curând și în lumea satelor românești ale județului, iar în zona Beiușului au avut darul de a ațâța spiritele populației într-o așa de mare măsură, încât aceasta era pregătită să răspundă cu aceeași monedă provocării primite. În articolul „*Panica de la Beiuș*”, apărut în gazeta „Nagyvárad” din 11 octombrie 1893, în loc să supună oprobriului public faptele huliganilor unguri, întreaga elită românească era făcută responsabilă de agravarea situației deoarece se grăbiseră să răspândească știrea. „Starea de spirit s-a schimbat – se sublinia în ziar – de când foile românești au publicat cele mai grozave descrieri despre manifestațiile de stradă de la Oradea – iar – intelectualii români extremiști, care trăiesc la țară, au avut grijă ca aceste descrieri de groază să ajungă la cunoștința poporului”.

Nimic îngrijorător până aici, numai că apropierea zilei onomastice a țarului Alexandru III al Rusiei, prilej de sărbătoare pentru românii ardeleni, care-l percepeau ca pe un protector al ortodoxiei și implicit al lor, a pus pe jar minoritatea maghiară trăitoare în Beiuș, Finiș, Tărcăia, Uileac și Negru, care s-a panicat într-o așa de mare măsură, încât – relatează ziarul – „*noaptea, femeile și copiii au fost ascunși în lanurile de porumb, iar bărbații, deja cu patru zile înainte de ziua numelui țarului Alexandru, au vegheat înarmați cu coase, furci, topoare și altele*”. Prim-pretorul plasei a solicitat comitelui deplasarea unor efective militare la Beiuș pentru preîntâmpinarea unor confruntări violente între cele două etnii. „*În români s-a*

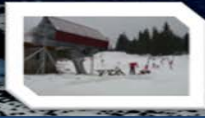
³⁵ Repartiția delegaților pe plase a fost următoarea: plasa Marghita – Ioan Ternovian, Ioan Filimon; plasa Beiuș – Vasile Ignat, Anton Paladi, Constantin Boiț, Paul Pap; plasa Tinca – Ioan Buna, Iosif Vulcan; plasa Aleșd – Florian Duma, Coriolan Pap; plasa Ceica – Nicolae Zigre, Iosif Roman, D. S. Duma. Cf. AN-DJBh, *fond Prefectura județului Bihor*, dosar 2/1893, f. 42-45

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*, dosar 616/1893, f. 2

³⁸ *Ibidem*, dosar 2/1893, f. 26

145 ani de la proclamarea Independenței României



redeșteptat ura din 1848- '49 – și-a motivat el cererea – *poporul păcălit, a crezut probabil că sunt din nou în pragul vremurilor lui Iancu*”³⁹.

De la Oradea au fost trimise două companii de armată, însoțite de vicecomitele Szunyogh Péter și de procurorul regal Bulyovszky József, fiindcă – consemnează prim-notarul comitatului – „în unele localități s-a dat crezare și zvonului că din munți, moșii împreună cu muscalii îi vor ataca pe unguri”⁴⁰. Alte vești alarmiste dădeau ca sigură informația că românii scosese liniile căii ferate între localitățile Borz și Uileacu de Beiuș pentru a întârzia sosirea armatei în oraș, ca în răstimpul câștigat să-i poată „lichida pe unguri”.

Până la urmă s-a dovedit că întreaga mobilizare de forțe a fost provocată de reprezentanții etniei maghiare din zonă, culpabil conștientă și responsabilă de fărâdelegile săvârșite de confrății lor din Oradea. Pe această cale s-a încercat forțarea mâinii administrației comitatense în vederea transferării pentru viitor a unei unități militare permanente la Beiuș, după cum recomanda și ziarul maghiar. „E destul de trist că pacea unei regiuni trebuie păzită cu armele, dar dacă altfel nu se poate, atunci așa trebuie să prevenim ca un popor naiv, deci ușor de indus în eroare, să se dea cu capul de pereți în detrimentul său” – se spunea în finalul articolului⁴¹.

Cu toate acestea, pe 12 septembrie 1893 jandarmii din Beiuș i-au arestat, și apoi trimis la Oradea pentru judecată, pe notarul Simon Ladislau din Ursad și pe Tipe Pașca din același sat, la domiciliile cărora s-ar fi găsit material propagandistic românesc – se făcea mențiunea în raport – „de genul celor despre care, în ultimul său discurs, ministrul de interne Hieronymi a spus că trebuie tăiate firele care duc aici din România”, cu alte cuvinte, documente care propagau ideea „daco-românismului”. Se mai aflau în vizorul Jandarmeriei maghiare și „un preot român și un primar comunal”⁴².

Anul 1894 va fi unul de mare încercare pentru mișcarea națională românească. La orizont se contura procesul intentat „memorandiștilor”, care urma să se desfășoare la Cluj. În spirit de solidaritate și pentru a-l încredința pe președintele P.N.R., Ioan Rațiu, că nu se dezice de acțiunea pornită împreună, la 1 ianuarie 1894, avocatul Vasile Ignat din Beiuș i-a scris acestuia o scrisoare prin care își exprima totala adeziune față de conținutul „Memorandumului” și față de toți fruntașii care suferiseră de pe urma prigoanei declanșate de autorități cu această ocazie. „Eu înaintea judelei instructor am fasonat precum s-a întâmplat – mărturisea el – adică cum că Conferința și toți membrii din comitet au decis încă de mai înainte așternerea Memorandumului, și părerile numai asupra timpului divergeau”, după care își cerea scuze pentru absența de la ultimele două întruniri ale conducerii partidului, la care nu participase fiind „morbos”⁴³.

La fel, avocatul Alexandru Roman, stabilit la Pesta, printr-o scrisoare codificată, presărată cu o sumedenie de expresii maghiare încărcate de haz, îl înștiința la 6 martie 1894 pe Ioan Rațiu despre mitingul organizat în oraș de guvernul maghiar, în urmă cu două zile, cu scopul de a mima adeziunea naționalităților pentru proiectul de lege prin care lucrările de stare civilă urmau să treacă de la culte în sarcina administrației locale.

Autoritățile maghiare preconizaseră ca manifestația să se desfășoare într-o atmosferă festivă, cu toate ingredientele necesare unei sărbători câmpenești, din care nu lipseau grupurile „reprezentative” ale naționalităților trăitoare în Ungaria, alcătuite din tineri îmbrăcați în porturile lor tradiționale, care urmau să traverseze demonstrativ orașul până la grădina publică (Stadtwaldei), unde câțiva demnitari unguri rosteau discursuri iar această masă de manevră trebuia să-i aclame.

Vestea sosirii grupului românesc îi fusese adusă lui Roman de către un stagiar aflat în slujba sa. Tânărul îi relatase că pe strada „Andrássy” își făcuse apariția „o cavalcadă de vreo 50 de *valachusi*” – pe care presa pestană îi gratulase cu epitetele „toți feciori frumoși ca brazilii” – la vederea căroră, populația maghiară ovaționase îndelung cu urările „**Trăiască ! Trăiască Români !**”. Pentru că bătrânului avocat nu-i venea să-și creadă urechilor știrea despre brusca schimbare de atitudine a „*turcilor*”, după cum îi

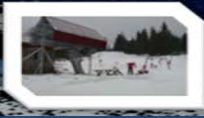
³⁹ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXIV, nr. 234 din 11 octombrie 1893, p. 4-5

⁴⁰ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor, dosar 602/1893, f. 3-4

⁴¹ *Ibidem*

⁴² Ziarul „Nagyvárad”, anul XXIV, nr. 235 din 12 octombrie 1893, p. 9

⁴³ DANIC, fond Consiliul Național Sibiu, dosar 4/1884-1892, f. 32. Apud: Bihor. Permanențe..., p. 212-213



numește el pe ungurii în scrisoare, l-a trimis pe învățăcel să culeagă cât mai multe informații și, dacă reușește, să intre în vorbă cu flăcăii români.

Cele relatate de iscoadă, aveau să confirme bănuielile nutrite de Roman în legătură cu falsa bunăcredință afișată de unguri, motiv pentru care se gândise să aștearnă pe hârtie relatarea desfășurării evenimentului, spre a-i fi de folos lui Rațiu într-o eventuală acțiune de demascare în presă a manevrelor ticăloase ale guvernului. „Tânărul meu se duse – povestește el – și veni de-mi spuse, că vârându-se prin mulțime și ajungând la ceata R[omâni]lor, numaidecât îl întâmpină jupânul notărașu, vâtaful lor, care însă era «turc» sau vreun șvab «turcit»; acesta îl preveni, spunându-i că oamenii au venit de bună voia lor și pe speșele lor, căci îs oameni cu stare” – minciună la auzul căreia pe Roman îl umflase râsul, exprimat în scrisoare prin onomatopeele „Vau, Vau !”.

Consecventă, iscoada a reușit în cele din urmă să intre în contact cu flăcăii români, de la care a aflat adevărata poveste, cum că „au fost siliți să vie, pentru că domnul fibirău a trimis o poruncă în ungurește, pe care ei n-o-nțăleg, dar le-a tălmăcit-o jupânul notăraș, așa că din poruncă mai înaltă musai era să meargă la Pesta, dar că pentru speze de călătorie li se plătește câte 13 florini de om”. Bătrânul avocat s-a înfuriat și mai tare când învățăcelul i-a povestit că ungurii practicaseră discriminarea până și în acest act de corupție, alocând grupului de șvabi câte 15 florini de persoană.

În fine, chestionați fiind dacă au cunoștință despre rostul deplasării lor la Pesta, flăcăii români au confirmat că „au auzit că domnii vor ca în viitor nu popa să-i mai cunune, ci fibirăul”, dar că vor presta dacă vor fi întrebați – naivitate la care Roman, cunoscându-i prea bine pe unguri, nu s-a putu răbda să adauge în scrisoare că „îi va întreba dracul !”. De aceea el se adresa pe un ton imperativ amicului său Rațiu: „Spurcați-i în «Tribuna», precum merită”, după care, revenind la spiritul de glumă, îl avertiza că în următoarea epistolă i se va adresa, dacă nu-l vor găzdui între timp ungurii pe la Seghedin, cu formula „Takitotes Racziu Jankó, perpatvarkodó fiskaris, főbujtogató és országhaborító Vankuj úrnak”, adică, „Domnului Ioan Rațiu, avocat certăreț, către domnul Vancu, agitator și instigator pe întreaga țară”⁴⁴.

Apropierea procesului memorandiștilor s-a înscris ca un eveniment de primă importanță în peisajul politic al vremii, atât pentru românii ardeleni, cât și pentru unguri, primii nutrind speranța că în felul acesta își vor face cunoscută cauza în capitalele europene, ceilalți nădăjduind că pe această cale se va da o lecție exemplară nu numai românilor, ci și celorlalte etnii preocupate de emanciparea lor națională.

Pentru reușita demersurilor propuse, sub coordonarea elitelor locale, românii s-au mobilizat exemplar, în strânsă conlucrare cu partizanii mișcării naționale din patria mamă. Într-un frumos gest de solidaritate pentru lupta confrăților lor – aflăm din paginile cotidianului „Nagyvárad” din 22 aprilie 1894 – că „în cincizeci de sate ale României vor avea loc adunări populare pentru triumful cauzei române; în toate bisericile românești, credincioșii se adună la slujba religioasă ca să se roage pentru campionii cauzei române și pentru pierzania statului maghiar”.

Ziarul maghiar învinovăța elita din România pentru toată această acțiune generală, în special pe ministrul Vasile Alexandru Urechia, președintele „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, socotind că Bucureștiul ar fi trebuit să-l destituie pentru vina de a fi tensionat inutil relațiile cu Ungaria, deoarece – susținea semnatarul articolului referindu-se la românii transilvăneni – „acest popor nu este încă maturizat pentru a fi liber, iar echilibrul libertății și stăpânirea de sine le va câștiga după o îndelungată experiență, lecții amare și cu prețul unor mari pierderi” – adică în urma unui proces îndelungat și anevoios, în care se încadra și Memorandumul, dar pe care gazetarul nu-l sesiza în ciuda faptului că se desfășura sub ochii lui.

Săgețile lui se îndreptau apoi către intelectualitatea românească locală, formată, afirma el, din „elemente semidocte”, frustrate din pricina poziției lor în societate, pe care nu și-o puteau depăși decât pe calea ocultă a „unei răsturnări generale”. Românii erau considerați un popor de incapabili, „un popor care abia a început să se cultive, în cadrul căruia cultura nu a reușit să răzbată mici măcar până la păturile mijlocii ale poporului și nu a diluat încă acele himere care tulbură dimineața unui popor trezit din somnul său”⁴⁵. Dacă într-o oarecare măsură ziaristul avea dreptate referindu-se la nivelul scăzut de pătrundere a culturii în mediile românești, îndeosebi în lumea rurală, chiar dacă nu nominaliza aici statul maghiar,

⁴⁴ Ibidem, p. 221-223

⁴⁵ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXV, nr. 98 din 22 aprilie 1894, p. 1-2



principalul vinovat de această stare de lucruri, ne întrebăm ce a vrut să spună în finalul enunțului, când pomenește de „*himere care tulbură dimineața unui popor trezit din somnul său*”? Oare întreg complexul de evenimente, interne și internaționale, care gravitau în jurul Memorandumului nu se constituiau în cea mai elocventă dovadă că sosise momentul redeșteptării poporului român? iar în această ordine de idei, de ce se temea statul maghiar de niște „himere”? Cine erau în realitate semidoctii, frustrații și incapabilii?

Este limpede că ziarul era mesagerul neliniștii resimțite în general de populația maghiară din comitatele ardelen, înspăimântată de perspectiva încununării cu succes a politicii daco-românismului. „România să rămână între granițele sale – se recomanda la sfârșitul articolului – iar dacă poporul său energic și viguros nu găsește între aceste granițe destul teren de desfășurare a forțelor sale (...) înseamnă că nu are conștiința menirii sale și habar nu are ce înseamnă un stat constituțional cu atributele unei țări moderne”⁴⁶.

Elita românească s-a regăsit permanent în paginile presei maghiare, așa încât, către apropierea zilei de 7 mai 1894 când fusese fixat termenul de începere a procesului memorandiștilor, putem spune că a devenit chiar o prezență cotidiană. Număr de număr, ziarele găzduiau diferitele articole legate de noile informații parvenite pe tema acțiunilor mișcării naționale românești.

De acum consacrată tribună a cauzei maghiare, gazeta „Nagyvárad”, semnala în numărul din 3 mai forfota ce domnea prin satele românești, unde țăranii, informații asupra procesului „*prin intermediul unor circulare tipărite*”, erau hotărâți să transforme evenimentul într-o sărbătoare, „în așa fel ca cei prinși în proces să fie considerați de poporul român ca martirii săi”. Preoții erau însărcinați să ridice rugăciuni în biserici în ziua procesului, iar din părțile Beiușului se pregătea să se deplaseze la Cluj un numeros grup, susținut financiar de chetele organizate prin sate – comenta ziaristul – „*sub titlul fals de «scopuri bisericești»*”, pentru a fi alături de reprezentantul lor Vasile Ignat inculpat și el în lotul celor 25 de patrioți⁴⁷. Nicolae Zigre a donat pentru spesele reclamate de deplasarea lui tribunului beiușean suma de 154 de florini⁴⁸.

Pentru că procesul reușise să capteze întreaga atenție a opiniei publice, corespondentul ziarului s-a deplasat la Cluj pentru a testa pulsul orașului. „*Știri alarmante vorbesc despre revărsarea enormă a românilor și despre conflictele care ar putea surveni, legate de aceasta* – relata corespondentul, exprimând în acest fel spaima re trăită de populația maghiară – *fiecare preot, învățător, notar ori proprietar român din oricare comună românească a primit invitația pentru Cluj, prin care este chemat să-i conducă pe apostolii națiunii române până la Golgota românilor*”. Autoritățile Clujului se așteptau la peste 20.000 de participanți la proces, de aceea, pentru a putea face față mulțimii, ceruseră deplasarea în oraș a companiei de husari de la Mediaș⁴⁹.

Vasile Lucaciu se afla de câteva zile la Cluj, iar Rațiu sosise pe data de 5 mai, însoțit de familie și vreo o sută de susținători. La gară a fost întâmpinat de 150 de români care l-au întâmpinat cu urarea „Să trăiască !”, iar pe drumul către hotel, mai multe românce i-au aruncat flori în cale.

Evident, vinovați de situația creată se făceau, în opinia ziaristului, iarăși intelectualii noștri de la țară, care „de ani de zile le-au predicat țăranilor români, naivi și săraci, din sate că Ioan Rațiu, președintele comitetului, este regele românilor din Ardeal”. Apoi, „Liga din București” care expediască un ajutor bănesc de 80.000 de franci pentru acoperirea cheltuielilor de judecată, urmând ca suma să fie rotunjită la 100.000. Același for s-a îngrijit ca la proces să fie invitată și presa străină pentru ca evenimentul să nu treacă neobservat în Occident⁵⁰.

În legătură cu ziua de 7 mai, când a debutat procesul, ziarul „Tribuna” avea să sublinieze că „*Ziua de azi - 7 mai 1894 - va fi pentru pururi înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român ca o zi epocală, ca o zi de triumf a conștiinței naționale, ca o zi de izbândă a civilizației europene. Ziua de azi, 7 mai 1894, va fi de o însemnătate nepieritoare nu numai pentru politica națională și culturală a poporului român, ci ea își va desăvârși efectul binefăcător departe peste hotarele etnice ale neamului românesc*”⁵¹.

⁴⁶ Ibidem

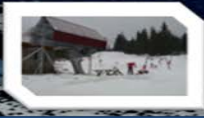
⁴⁷ Idem, nr. 107 din 3 mai 1894, p. 3

⁴⁸ DANIC, *fond Consiliul Național Român. Sibiu*, dosar 4, f. 3-5. Apud: Bihor. *Permanențe...*, p. 238

⁴⁹ Ziarul „Nagyvárad”, anul XXV, nr. 109 din 6 mai 1894, p. 8

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ Apud: Vasile Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, Editura Europa Nova, București 1993, p. 156



Organizarea și desfășurarea procesului au decurs așa după cum era de așteptat, după tiparul unui veritabil simulacru juridic, în acest sens practicându-se o flagrantă încălcare a drepturilor acuzaților români. Dacă ne gândim numai la faptul că din cei 36 de jurați propuși au fost trași la sorți 16, toți unguri, este suficient să ilustrăm că în fața normelor de drept a prevalat dreptul forței. În aceste condiții, este limpede că nici unul dintre cei aleși în juriul nu era interesat să pronunțe vreo opinie sau vreo apreciere justă la adresa tribunilor români, rolul lor mărginindu-se la acela de simpli actori într-o farsă judiciară al cărui final fusese dinainte stabilit. Pedepsele pronunțate împotriva inculpaților însumau 31 de ani și două luni de temniță și plata cheltuielilor de judecată, cifrată la 3.011 florini și 93 de crăițari. Dintre cei 14 „memorandiști” condamnați, pedeapsa cea mai mare a primit-o Vasile Lucaciu, căruia i s-a adus circumstanța agravantă a profesiei sale de preot, calitate care – în opinia judecătorilor – l-ar fi obligat să se țină departe de chestiunile politice, ori să tempereze spiritele, nu să le agite⁵². De altă părere au fost însă românii, adunați într-un număr foarte mare în fața clădirii tribunalului.

Prezent la procesul din Cluj, corespondentul de presă al revistei „Familia” a apucat să transmită telegrafic primele informații și impresii legate de finalitatea acestuia. Ziaristul relatează că la pronunțarea sentinței, condamnatul George Pop a protestat la hotărârea instanței deoarece îi dăduse o pedeapsă de numai un an de închisoare, care i se părea ridicolă.

În ce privește starea de spirit care a domnit în oraș în după amiaza aceleiași zile, descrierea gazetarului zugrăvește o atmosferă de mare exaltare patriotică izvorâtă din inimile românilor veniți din toate colțurile Ardealului pentru a-și susține tribunii. „Afară, pe strade, lume înțesată, jandarmi și poliție călare – povestește autorul corespondenței – damele române i-au întâmpinat pe condamnați din ferestrele hotelului «Hungaria» cu o ploaie de flori, iar trotuarele s-au presărat cu iarbă verde; doamna Lucaciu și-a bineventat soțul cu vorbele «Te salut și te sărut, căci între toți tu ai fost învrednicit la mai mult»; seara toți s-au întrunit la un banchet, iar în ziua următoare s-au fotografiat împreună și au făcut în corpore vizite la românii din Cluj»⁵³. Din grupul acuzaților a lipsit Septimiu Albini, fiind bolnav. El va fi judecat și condamnat la doi și jumătate de închisoare de același Tribunal pe 9 octombrie 1894⁵⁴.

Solidari cu sacrificiul tribunilor ardeleni, profesorii Universității din București le-au adresat acestora o scrisoare de încurajare, dar și în care erau criticate metodele de intimidare practicate de unguri, contrare principiilor moderne privitoare la libertatea de afirmare a naționalităților, principii care se vor numi „wilsoniene” mai târziu.

„Maghiarii nu pot pricepe că în veacul al 19-lea, veacul afirmării naționalităților, tendințele lor de maghiarizare sunt de mai înainte condamnate – susțineau aceștia în epistolă – un popor ajuns la conștiința individualității sale naționale nu mai poate fi asimilat de alte neamuri (...) Procesul de la Cluj nu a fost un proces, el a fost o parodie a dreptății. Ideea de stat maghiar a fost numai un pretext. După principiile dreptului modern, ideea de stat nu poate și nu trebuie să distrugă ființa naționalităților ajunse la conștiința de sine. Două rase stăteau față-n față în acel proces: maghiarii acuzatori, românii acuzați; cei dintâi tari prin violență, arbitrar, abuz de legi și de putere publică, cel de-al doilea, voi românii, tari prin drepturile voastre de a trăi ca națiune. La Cluj părea că voi sunteți acuzații; în întreaga Europă cultă, vinovații erau maghiarii. Voia ați avut dreptate să ziceți că «voi nu sunteți acolo acuzații, ci acuzatorii»”⁵⁵.

Amploarea manifestațiilor de solidaritate față de memorandiști a produs îngrijorarea Ministerului de Interne al Ungariei, care s-a văzut obligat să transmită pe 17 mai 1894 un ordin către comitatele ardeleni, prin care conducătorii acestora erau însărcinați să treacă la identificarea grabnică a tuturor celor „care instigă poporul la aceste demonstrații – se spune în document – îndeosebi preoții și învățătorii”. Totodată, serviciile de informații trebuiau să întocmească liste nominale a acestora, iar resorturile administrative să „urmărească din ce surse se acoperă cheltuielile destinate unor astfel de instigări”. Rapoartele de acest gen urmau să curgă periodic către Budapesta⁵⁶.

⁵² Ibidem, p. 157

⁵³ Revista „Familia”, anul XXX, nr. 21 din 23 mai/3 iunie 1894, p. 250

⁵⁴ Idem, nr. 40 din 2/14 octombrie 1894, p. 479

⁵⁵ DANIC, fond Ioan Rațiu, dosar 602, f. 1-2. Apud: Bihor. Permanențe..., p. 322-323

⁵⁶ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor, dosar 4/1894, f. 1-2

145 ani de la proclamarea Independenței României



La numai o săptămână, ministerul a prezentat o sinteză a informațiilor culese, din care reieșea „unanim că demonstrațiile și agitațiile românilor sunt provocate în mod deosebit de preoți și învățători”. Pentru evitarea unor situații similare în viitor – se preciza în materialul de sinteză – guvernul a considerat oportun să fie rugați, în mod serios, atât mitropolitul cât și episcopii greco-catolici și ortodocși, ca în virtutea puterii lor de păstori supremi, să-i țină la distanță pe preoți și învățători de actele de agitație, instigare și demonstrații antipatriotice”⁵⁷.

Pe lângă această măsură, în particular, organele de ordine erau împuternicite să întreprindă investigații în zonele „fierbinți” ale județului, pentru a identifica mecanismele care au pus în mișcare și declanșat explozia de patriotism a țăranilor români. Anchetele trebuiau să surprindă următoarele elemente: „cu ce scop și la chemarea sau insistențele cui au participat respectivii la demonstrații; cine a suportat cheltuielile; cine le-a dat s-au le-a promis recompense; de la cine și pe ce cale au fost informați, îndeosebi clasele de jos, despre motivele care au prilejuit demonstrația, adică despre toate acele situații și stări care par importante și au vreo legătură cu săvârșirea ori pregătirea unor fapte condamnabile”⁵⁸. Modul în care a fost alcătuit chestionarul, dar mai ales conținutul său, demonstrează clar faptul că autoritățile cunoșteau bine starea materială și culturală precară în care se zbătea populația românească de la sate, stare pe care o întrețineau și conservau și pe mai departe, în speranța că menținând țăranimea în ignoranță și în lipsuri materiale o vor putea manipula mai lesne, altfel cum se explică întrebările legate de depistarea surselor de finanțare și de informare, formulate de conducerea ministerului ?

Într-o altă circulară, emisă pe 14 iunie 1894, ministrul atrăgea atenția vicecomiților că sunt direct răspunzători de felul în care decurge activitatea de supraveghere a intelectualității românești. „Acei preoți și învățători care uneltesc contra statului să fie denunțați, cu prezentarea exactă a stării de fapt – ordona acesta, după care recomanda ca – în caz că activitatea acestora se pedepsește conform legii, trebuie luate măsuri pentru deschiderea anchetei și dacă se justifică, chiar să fie arestați și deferiți justiției”⁵⁹. Probabil că din partea comiților au fost exprimate temeri legate de posibilitatea neimplicării militarilor de origine română în acțiunile de reprimare a conaționalilor lor, fiindcă în finalul documentului ministrul îi încurajează, spunându-le că „trebuie spulberată prejudecata care există la marele public, cum că soldații de naționalitate română nu vor îndeplini obligațiile lor față de demonstrații români, deoarece disciplina militară este o garanție suficientă pentru așa ceva”⁶⁰.

Agitată era nu numai populația românească de la sate. Dovezi de solidaritate față de cauza „memorandiștilor” au fost oferite și de tinerimea românească de la orașe. Așa de pildă, 42 de studenți români de la Universitatea din Cluj au redactat și răspândit două materiale propagandistice, intitulate „Către poporul român” și „Manifestul junimei academice române”. Chemați în fața rectorului, aceștia și-au menținut poziția în ciuda amenințărilor primite, atitudine care a atras pedepsirea lor, pusă în practică prin suspendarea de la cursuri, eliminarea de la orice fel de examene, neîncasarea taxelor școlare datorate și refuzul de a li se elibera acte doveditoare ale studiilor, sancțiuni echivalente cu exmatricularea, chiar dacă acest cuvânt nu fusese precizat⁶¹.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 5-6

⁵⁸ *Ibidem*, f. 7

⁵⁹ *Ibidem*, f. 18-21

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Revista „Familia”, anul XXX, nr. 22 din 29 mai/10 iunie 1894, p. 262-263